

GLEDALIŠKA KRITIKA

Vse! Vse! Vse! Črno!

Aktualna prognoza, večna diagnoza

Ivan Cankar, Jan Krmelj: Hlapci, dokumentarec za prihodnost (vaje v neposlušnosti). Po motivih iz satirične drame Ivana Cankarja Hlapci. Režiser Jan Krmelj, krstna uprizoritev, **SLG Celje**, ogled premiere 9. januarja

Petra Vidali

Nismo še tako blizu volitev kot v Hlapcih, izidi volitev pa so že zdaj bolj evidentni, kot so bili Cankarjevimi protagonistom še nekaj ur pred zaprtjem volišč. Če se ne bo zgodil res pravi čudež, bo 22. marca zvečer "Vse! Vse! Vse! /Kaj?/ Črno!". Ampak to ne v slovenski parlamentarni demokraciji ne v svetu pač ni redek pojav. Kar je značilno za naš čas, je skrajna zaostritev desnih političnih ideologij. Zdaj desnica ne obljublja konzervativno počasno umerjenih sprememb, temveč radikalno uničenje vsega, za kar naj bi se zavzemala levica.

Šola je že dolgo glavni ideološki aparat države, ampak ni vedno enako pod udarom. V drugem Trumpovem mandatu ob vesteh o zavzemanju držav, ki imajo nafto, in pregonu migrantov, ki nimajo ničesar, prodrejo še novice o tem, koliko denarja je vzel kateri izobraževalni ustanovi, ker je preveč multikulturna, ker noče ukiniti ženskih študij ali okoljevarstvenih raziskav. Nemalo pa je tudi informacij o knjigah, ki jih mečejo iz redkih preostalih javnih knjižnic. Klavnico pet Kurta Vonneguta na primer, ker ne spodbuja domoljubja in vojnoljubja.

Predsednik sveta staršev in podjetnik na mestu župnika

Kako torej v takšnih okoliščinah postaviti na oder satirično dramo iz leta 1910, ki postavlja v središče pokoritev in podreitev šole in učiteljev po takšnih volilnih rezultatih? Režiser Jan Krmelj se ni odločil za zgolj restavrirano verzijo originala, temveč za – radikalnim razmeram primerno – radikalno posodobitev, ki na eksplicitni in implicitni ravni vstopa v razmerja z izvirnim besedilom. Sodobni učitelj (zgodovine) Ivan Jerman v trenutku zmage desne politike v šoli snema dokumentarec Hlapci. Njegovi akterji – učiteljice,

učitelji in ravnateljica – si lahko izberejo poljuben prizor iz drame in ga preberejo oziroma odigrajo. Med temi prizori pa se jim Hlapci dogajajo v živo, med temi prizori pa sami postajajo hlapci. Kar jim nalaga novo ministristvo za izobraževanje, družino in domovinske vrednote, ni znanstvena fantastika, je, nasprotno, kot bi bilo prepisano iz aktualnih poročil (kjer so desni že zmagali) in predvolilnih zavez (kjer bodo zmagali v bližnji prihodnosti). Cankarjevi učitelji in učiteljice in nadučitelj so rahlo premeščeni in spolno prilagojeni feminizaciji poklica, na osmišljen način so vključeni družbeni mediji in drugi atributi sedanjosti. Najbolj pomenljiva prezasedba se zgodi pri vlogi župnika: namesto njega postane osrednji odločevalec in osrednji Jermanov antagonist lokalni podjetnik – predsednik sveta staršev Peter Betaj. V tej transformaciji so strnjeni bistveni družbeni premiki: namesto neposredne ideološke cenzure imamo cenzuro kapitala, učitelji pa več niso podrejeni samo oblasti, temveč tudi staršem. Kako bi lahko bili nosilci tega poklica sploh svobodni, sploh avtonomni?

Boj proti umetnosti prinaša politične točke

"Dokumentarec za prihodnost", kot je podnaslovljena Krmeljeva verzija Hlapcev, izobraževanju kot bojnemu polju pridruži umetnost. Tudi za takšno potezo nudi realnost dovolj vpijočih argumentov. Stranka, ki bo po javnomnenjskih raziskavah dobila marčevske volitve, ob splošni usmeritvi ("jasen vrednostni sistem in domoljubje") še ni črno na belem napovedala, katere vsebine bo črtala iz učnih načrtov, zelo eksplicitno pa že maha z ukinitvijo financiranja nevladnih organizacij in samozaposlenih na področju kulture. Sicer je pa

umetnikom že z lanskim referendumom lepo pokazala, da se da na njih oziroma proti njim dobivati politične točke. Jerman kot režiser filmsko-dokumentarnih Hlapcev in njegova zaveznica, profesorica umetnostne zgodovine in filozofije Lojzka, tako nista samo učiteljica, temveč sta tudi umetniška aktivista. In kot se za sodobni aktivizem spodobi, poskrbita za to, da dobimo v predstavi tudi obilico diskurzivnega teoretskega materiala o mehanizmi podreditve in pedagogiki odpora. Četudi se zdi teoretsko besedilo mestoma preveč šolsko in so ti prizori uprizoritveno najšibkejši, so dobro uravnoteženi s preigravanjem prizorov iz sodobne zbornice in s Cankarjevimi Hlapci kot igro znotraj igre. Če dobimo z novo fabulo in s teorijo ogródje za analizo družbene podreditve, nudi nedosegljiv psihološki uvid še vedno Cankar. Njegova večna diagnoza hlapčevstva (predstava se odlično ponorčuje tudi iz floskulastih označevalcev pisateljeve veličine) pa seveda ne velja samo za javne uslužbenke.

Umetnica na mestu kovača

V novih Hlapcih ni kovača Kalandra. Pa saj se ga tudi iz drugih uprizoritev te Cankarjeve drame v našem stoletju (na primer v režiji Sebastijana Horvata v SSG Trst ali Janeza Pipana v SNG Drama Ljubljana) komajda spomnimo. Zna biti, da se zdi danes Cankarjev socialistično proletarski optimizem preveč naiven ali pa dramaturško preveč nasilen. Verjetno pa je manjšanje pomena tega lika treba brati tudi simptomatično: levica (vključno z levičarskimi mladimi gledališkimi ustvarjalci) že dolgo več ne ve, kaj bi z delavskim razredom. Četudi zadnje čase modno odkriva razredni sram in z njim revščino na primer, sta to sram in revščina intelektualnih in umetniških prekarcev. A Krmelj Kalandra ne ukine povsem, temveč tudi njegovo mesto na novo zasede. Njegov priimek nosi v novih Hlapcih Lojzka, Jermanova sopotnica in soborka, ki jo nova politična oblast eliminira.

Če gre pri Cankarju na koncu Jerman na Goličavo, na rob roba, tako daleč, da se zdi to že skoraj oznaka za onkraj, skoraj metafizična, gre Krmeljev Jerman tudi onkraj, a veliko bolj tuzemski. V tujino, kjer še prepoznavajo njegovo vrednost, saj nagradijo njegov film Hlapci in mu ponudijo politični azil. Saj, veliki evropski filmski festivali res nagradjujejo in ščitijo iranske režiserje na primer, ki bi bili ali so doma v zaporu. Toda ali nista fašistizacija in cenzura, ki nas zajemata, širši? Ali ni takšna vera v možnost boljše tujine in v moč umetnosti enako, če ne še bolj naiвна kot vera v kovača Kalandra? A to Krmeljevim Hlapcem nikakor ne zmanjša vrednosti. Kdo, če ne mladi umetniki, bo pa verjel v to?! Hlapci so odlična predsta-

va, in takšna bi bila seveda tudi, če ne bi bilo pred vrati volitev. Njena največja odlika ni sama gesta prenosa žive politične sedanjosti na oder, temveč strukturna in vsebinska kompleksnost te transformacije. V dramskih replikah dobimo izvrstno imitacijo populističnega diskurza. Besede, položene v usta starša - podjetnika ali viharne profesorice slovenščine - pesnice, odlično demonstrirajo, kako na videz nedolžne predpostavke, ki bi jim včasih skoraj prikimali, nenadoma zrasejo v velike sovražne in nasilne politike. Vse igralko in vsi igralci – Lovro Zafred kot Jerman, Urban Kuntarič kot Peter Betaj in župnik, Eva Stražar kot profesorica slovenščine Anastazija Komar, Mojka Končar kot Lojzka Kalander, Lučka

Počkaj kot ravnateljica, Maša Grošelj kot profesorica sociologije Anka M. Geni in Andrej Murenc (na premieri samo kot glas) kot profesor matematike Marko Hvastja - odlično sodelujejo v tej dvojni igri. Njihova energija je značilna za snovalne gledališke projekte, zlasti v Cankarjevih prizorih pa pride večkrat do izraza tudi dobra klasična igra. Ker se igra ves čas snema in jo gledamo v različnih planih, so toliko bolj podvrženi kritičnemu motrenju. Kamera v gledališču igro hkrati približa in distancira. Za konec pa: neprecenljivo je, da tudi novi Hlapci ostajajo satirična drama. Ustvarjalci niso pozabili, da se moramo gledalci ob zrenju lastne prihodnosti trpko nasmihati in vsaj parkrat pošteno zakrohotali.

Ustvarjalci uprizoritve

Soavtorji priredbe besedila
**Jan Krmelj, Dijana Matković,
Lučka Neža Peterlin** in
igralska ekipa
Režiser **Jan Krmelj**
Dramaturginja **Lučka Neža
Peterlin**
Scenograf **Lin Japelj**
Kostumografka **Brina Vidic**
Avtor glasbe **Vid Greganović**
Oblikovalec zvoka
Primož Vozelj
Oblikovalec svetlobe in videa
Domen Lušin
Lektorica **Živa Čebulj**
Asistentka scenografa
Živa Brglez
Avtorica poezije Anastazije
Komar **Eva Stražar**
Igrajo
Lovro Zafred
Mojka Končar
Eva Stražar
Lučka Počkaj
Urban Kuntarič
Maša Grošelj
Andrej Murenc

Hlapci so odlična
predstava - in
takšna bi bila
seveda tudi, če
ne bi bilo pred
vrati volitev

Hlapci, dokumentarec za prihodnost

Foto: Uroš Hočevar/SLG Celje